

Bessenyei József

EGY KIRÁLY MOHÁCS UTÁN

NÉHÁNY GONDOLAT SZAPOLYAI JÁNOS KÜLPOLITIKÁJÁRÓL, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL ITÁLIÁRA

A mohácsi katasztrofális csatavesztés után az ország negyedrészt a diadalmos ellenség végigpusztította, az állam csaknem három hónapig irányítás nélkül maradt. Az ország talpraállítására, a kormányzat újjászervezésére a legalkalmasabb személyt a magyar nemesség döntő többsége Szapolyai János erdélyi vajdában, az ország leggazdagabb arisztokratájában látta, ezért őt 1526. november 10-én az országlakosok nagy többsége királlyá választotta. Egyik legfontosabb feladatának azt tekintette, hogy újjászervezze országa külkapcsolatait. Ekkor már nem lehetett kétsége afelől, hogy az 1526. október 23-án a II. Lajos halálával megüresedett cseh királyi trónra megválasztott Habsburg Ferdinánd osztrák főherceg kinyújtja kezét a magyar korona után. Erre egyébként az osztrák örökös tartományok és Csehország védelmének érdekében szinte rá is kényszerült.¹ Szapolyai tehát a Habsburgokkal szemben álló, 1526 májusában létrejött „Cognaci Liga” tagjaihoz, I. Ferenc francia, VIII. Henrik angol király és VII. Kelemen pápa udvarába küldött követet, illetve mindenki előtt Velencébe.²

János király külpolitikáját Mohács után az 1490 körül született Frangepán Ferenc irányította. Nagybátyja, Frangepán Gergely neveltette. Néhány évig a

¹ *Fazekas István*: Ungarns König Ferdinand I. In: Kaiser Ferdinand I. 1503–1564. Das Werden der Habsburgermonarchie. Herausgegeben von Seipel, Wilfried. Eine Ausstellung des Kunsthistorisches Museums Wien. KHM, 2003. 598. 117–131.

² *Jászay Magda*: Velence és Magyarország. Budapest, 1990. 13. Velence és Magyarország kapcsolatának alapos tárgyalása. A Szapolyaira vonatkozó fejezet: 223–239. Ugyanerről. Rázsó Gyula Buda, Bécs, Velence: az európai–török viszony katonai és politikai problémái (1521–1532). In: *Hadtörténelmi Közlemények*, 1973. 4. sz. 661–683.

családi birtokon gazdálkodott, majd II. Ulászló kamarása lett. 1514-ben Rómába zarándokolt és belépett a minorita rendbe, a Ferenc nevet kapta, s az Ara Coeli kolostorban élt. Idővel római tartományfőnök lett. VII. Kelemen pápa követeként Szapolyai Jánoshoz jött, s a mohácsi csata után érkezett Magyarországra. Ott is maradt, elnyerte a király bizalmát, akinek később feltétlen híve lett. 1527 júniusában már mint János király követe jelent meg Olomoucban, hogy az ottani kongresszuson Jánosnak a magyar koronához való jogát érvényesítse. A kongresszus eredménytelen befejezése után mint János király követe, Lengyelországba utazott, ahonnan 1528-ban tért vissza hazájába. Miután szerzetesi fogadalma alól felmentést nyert, Szapolyai 1528-ban kalocsai érseknek nevezte ki. János király érdekében több követségben járt el, így 1536-ban és 1537-ben Ferdinánd királyhoz, 1538-ban pedig Spanyolországba V. Károly császárhoz. 1538-ban az egri püspökséget is megkapta. János király halála után I. Ferdinándnak hódolt, és annak is fontos szolgálatokat tett. Élete végén Pozsonyban lakott, ahol 1543-ban halt meg.³

Frangepán a tapasztalt diplomatát, Jozefics Ferenc⁴ zenggi püspököt küldte a Signoriához, aki az 1526. december 12–22. között folytatott tárgyalásokon azt kérte, küldjenek két követet Budára, hogy mellette legyenek tanácsaikkal (Erre a gesztusra azért is szükség volt, mert az 1525. évi májusi rákosi országgyűlésen kikényszerítették a velencei követek távozását). Ígéretet tett arra, hogy minden árut, amit eddig Ausztrián keresztül szállítottak Magyarországra, azokat „hajlandó Velencéből hozatni.”⁵ Követ küldésére hamarosan sor került, a gazdasági kapcsolatok újjászervezésére szükséges idő azonban nem adatott meg a Magyar Királyságnak.⁶ Habsburg Ferdinánd ugyanis, miután híveinek kis csoportja királlyá választotta, 1527 júliusában fegyverrel támadt Szapolyaira, s szeptember végére Erdélybe szorította. A király még a hadjárat elején elhatározta, hogy újabb követet indít Velencébe, Giovanni Baptista Bonzagno személyében, aki szeptemberben érkezett a lagúnavárosba. Pénzsegélykérelmét a Signoria visszautasította (már 1516-ban leállította a Magyar Királyságnak küldött pénzsegélyeket), s azt tanácsolta, forduljon a Portához segítségért.⁷ Ezzel a tanáccsal még a látszatát is

³ *Sörös Pongrácz*: Frangepán Ferenc kalocsai érsek egri püspök. In: *Századok*, LI. évf. 1917. 429–471.

⁴ Jozefics missziójáról lásd: *Samalovic, Miljen*: Diplomatic Mission of Senj Bishop Jozefic in the Year 1526–1527. 1954. 155–168.

⁵ *Szalay László*: János király és az európai hatalmasságok 1526–1528. In: *Adalékok a magyar nemzet történetéhez a XVII-dik században*. Pest, 1849. 1–145, illetve *Jászay* 224. Felhasznált forrásuk *Sanuto, Marino, I Diarii* (1496–1533) Ed. N. Barozzi, G. Berchet, R. Fulin, F. Stephani. Venezia 1879–1903. vol. XLIII. 251.

⁶ Az 1527. július 2-án Budán tartott ünnepélyes misén jelen volt a velencei követ is. *Szalay* 45–46.

⁷ *Juhász Kálmán*: Ein italienischer Diplomat des Königs Johann von Zapolya [Giovanni Bonzagno. In: *Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchivs – Ergänzungsband 2/2*. Hrsg: *Leo Santifaller*:

elkerülte annak, hogy a török magyarországi terjeszkedését akadályozni próbálja. Ugyanis Velencének a Porta 1503 óta biztosította a kereskedés szabadságát birodalma területein, s azért cserébe Velence távol tartotta magát az ellene irányuló szövetségektől és katonai akcióktól.

Az ugyanis bizonyosnak látszott, hogy János király trónja visszaszerzése érdekében előbb-utóbb a szultán segítségére szorul. Velence tehát kezdettől fogva egyengette Szapolyai útját a szultánnál, egyrészt azért, hogy a törököket a Habsburgok elleni háborúra bírja, másrészt pedig azért, mert érdekében állt, hogy Magyarország, bár török függésben, de önálló államként maradjon fenn, s a szultán ne kebelezze be az Oszmán Birodalomba.

A Signoria számítása tökéletesen bevált. János királynak a csúfos katonai vereséget követően rá kellett döbbsennie arra, hogy nincs más segítsége, mint a szultán támogatása. 1527 októberében Kolozsvárott magához rendelte tehetséges diplomatáját, a lengyel származású Hieronim Łaskit, s megbízta, lépjen szövetségre a szultánnal.⁸ (Nem lehetett könnyű döntés attól az embertől, aki Mohács előtt több hadjáratot vezetett a török ellen.) A Porta urai nagyon is tisztában voltak János király kiszolgáltatott helyzetével, de az éles elméjű Łaski hamar felfogta, hogy a szövetségekötés ebben a pillanatban a Portának legalább olyan fontos, mint Szapolyainak, így a megegyezést hamar tető alá hozták. Az Oszmán Birodalomnak érdeke volt, hogy Magyarország megosztott állapotban maradjon, hogy az oszmán hadsereg lehetőleg „baráti” Magyarországon át vonulhasson célpontja felé, végül pedig azért, hogy az eddigi legnagyobb távolságra vezetett európai hadjárat idején az ország hozzájáruljon az oszmán katonák élelmezéséhez.

Mindezt pontosan látta a tárgyalások vezetésével megbízott Ibrahim pasa, 1523–1536 között a török külpolitika meghatározója, és legfontosabb segítője, a velencei dózse Sztambulban élő törvénytelen fia, Lodovico Gritti is. A dózsefi, ahogyan a kortársak nevezték, ezekben az években egyfajta közvetítőként működött a keresztény hatalmak és a szultáni udvar között, ami sokakban azt a téves képzetet keltette, hogy Ibrahim Gritti befolyása alatt intézi a szultán ügyeit. Ez azonban tévedés volt, mert valójában Ibrahim használta fel Grittit, és rajta keresztül mesterien érvényesítette azokat az elképzeléseket, amelyeket Szülejmánnal együtt dolgoztak ki. Ezek pedig ekkor már nem kevesebbet, mint a világhatalom igényét jelentették. Ennek első lépése volt, s ezt a szultán most, 1527 őszén hatá-

Festschrift zur Feier des zweihundertjährigen Bestandes des Haus-, Hof- und Staatsarchivs. Druck und Kommissions-Verlag der Österreichischen Staatsdruckerei, 1951.

⁸ Łaskiról *Barta Gábor* (összeállította): Két tárgyalás Sztambulban. Hieronimus Łasky jelentése. Habardanecz János jelentése. A tanulmányokat és a jegyzeteket írta *Barta Gábor* és *Fodor Pál*. Budapest, 1996. 219. 41–45. /Régi Magyar Könyvtár. Források 5./

rozta el, hogy félreteszi a fokozatos lépések taktikáját, és hadai élén Bécs ellen vonul, hogy döntő csapást mérjen a Habsburgok közép-európai hatalmára. Mindez természetesen azt jelentette, hogy Ferdinánd legyőzése után Magyarország betagolódnak volna az Oszmán Birodalom testébe. Az oszmán vezetésnek azonban a hadjáratához még egész sor anyagi, szervezési és diplomáciai feltételt kellett megteremtene, amelyekkel csak 1529 elejére készült el. Persze addig nem verte nagydobra, hogy mire készül, sőt megtévesztésül azt híresztelte, hogy a Porta célja csupán Magyarország megsegítése és Szapolyai visszahelyezése. Ezt a velencei diplomácia és a lengyel királyi udvar is elhitte. Az utóbbit Ibrahim külön üzenetben tájékoztatta a szultáni udvar ilyen irányú szándékairól. Az előkészítő hadművelet befejező lépéseként 1528 szeptemberében az alexandriai francia konzulnak adott levélben megerősítették a francia kereskedők kiváltságait a Földközi-tengeren – ezzel I. Ferenc királynak tettek gesztust, majd ugyanezen év októberében hároméves fegyverszünetet írtak alá Zsigmond királlyal, amely kizárta, hogy a lengyelek bárminemű segítséget nyújtsanak a Habsburgoknak. Ezzel befejeződött Ferdinánd diplomáciai elszigetelése, s megindulhattak a seregek.

A szultán fegyverei sem 1529-ben Bécs alatt, sem 1532-ben, az V. Károly ellen indított, végsőnek hitt háborúban nem tudták legyőzni a Habsburg-testvéreket. A szultán hiába nyitott hamarosan újabb frontot V. Károly ellen a Földközi-tengeren, uralkodása közepére be kellett látnia, hogy a világhatalom hiú, soha meg nem valósítható álom volt csupán. Am ekkor, 1528-ban még semmi sem utalt arra, hogy Szülejmán birodalmát bárki megállíthatná, s hogy a nagy összecsapás a kor két szuperhatalma, a két különböző kultúrát és vallást képviselő dinasztia között döntetlenre végződik. Sőt a következő, 1529. évi hadjáratban a török hadak visszafoglalták Magyarországot Szapolyainak, Budán trónra is ültették, bár Béccsel nem boldogultak. Ez elkésztette a velencei diplomácia irányítóit, akik a Habsburgok hatalmának megtörését várták a hadjáratától, s nagy figyelmet fordítottak arra, hogy a Habsburgokkal való megegyezés lehetőségét fenntartsák. Ebben furcsa módon a dózsefi tevékenysége jelentette a legfőbb akadályt, mert ő teljes erejével azon dolgozott, hogy nyilvánvalóvá tegye ország-világ előtt Velence és a Porta együttműködését a Szapolyai visszahelyezésére irányuló akcióban. Azt pedig a Signoria nem akarta, hogy kitudódjon: mekkora szerepe volt abban, hogy János a törökkel szövetkezett s behívta seregét országába. Az óvatosságra szükség is volt, mert miután elmaradt Ausztria leigázása, sőt a visszavonuló török seregek nyomában járó keresztény sereg néhány magyarországi várat is elfoglalt, Velencének meg kellett alkudnia V. Károly császárral. Ez 1529. december 23-án a Bolognában megkötött békében be is következett, s abba I. Ferdinándot is befoglalták. A köztársaság 100 000 dukát fizetésére

kötelezte magát, s lemondott pugliai támaszpontjairól.⁹ Ezzel persze magára vonta a Porta haragját, s a gyanút, hogy az ellentáborhoz csatlakozott. A két fél kibékítését Gritti vállalta magára. Bár apja, Andrea Gritti, a nagy tapasztalatú doge megpróbálta lebeszélni a politikai szerepvállalásról, nem fogadta meg az intelmet, s ő iktatta be Szapolyait királyságába mint török vazallust, elnyerve cserébe az egri püspökséget és a főkincstartóságot. Szapolyai, miután rádöbbsent kiszolgáltatott helyzetére, uralkodása legnagyobb válságát élte át, s a hatalmi vákuumban Gritti, aki el tudta hitetni vele, hogy a Portán megfelelően képviseli az ő érdekeit, egyre nagyobb hatalmat csikart ki magának. 1530-ban, miután vezetésével sikerült visszaverni a Buda visszavételére küldött Habsburg-sereget, az ország kormányzójává nevezte ki.¹⁰ Ezután Gritti önálló politikai pályára lépett, s miután a szultán a János és Ferdinánd közötti viszály megoldásával bízta meg békebiztosként, a magyar trón megszerzését tűzte ki célul, jócskán túlbecsülve ezzel saját szerepének fontosságát. A velencei diplomácia többször leszögezte, hogy nem hajlandó feladni „meggondolt” magatartását, vagyis nem foglal mellette nyíltan állást. Nem számolt azzal sem, hogy a magyar nemesség soraiban nincsenek támogatói, és maga Szapolyai sem nézi ölbe tett kézzel, hogy megfosszák hatalmától. Végül ez lett a veszte: az erdélyi urak felkelését biztos távólból szemlélve Szapolyai megvárta, míg kormányzóját kivégzik.

Ezután a magyar királyság még inkább leértékelődött Velence szemében. A gazdasági kapcsolatok sem alakultak megfelelően, ugyanis Szapolyai kereskedelmet támogató intézkedései nem mentek át a gyakorlatba, a velencei kereskedők inkább a Habsburg-országgrésszel építettek ki kapcsolatokat.¹¹ Csupán a marhaki-

⁹ Jászay 233.

¹⁰ Grittiről *Papo, Gizela Nemeth – Papo, Adriano*: Ludovico Gritti. Un principe mercante del Rinascimento tra Venezia, i Turchi e la Corona d’Ungheria. Gorizia, Edizioni della Laguna, 2002. 355.

¹¹ Az 1542. évi harmincad-jegyzékről lásd *Ember Győző*: Magyarország nyugati külkereskedelme a XVI. század közepén. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1988. 765. A Magyar Országos Levéltár Kiadványai / Négy olasz kereskedőt sorol fel, ketten cremonaiak, ketten milánóiak. Bertalan, Cremona, Evangelista, Cremona, Ferenc, Milánó, Pinsorius János Ambrus, Milánó. Mind a négyen középkereskedők, 100–1000 forint vámértékű forgalommal, csak behozatalt bonyolítanak le. Az 1544. és 1545. évi harmincad-jegyzéket Németh István baráti szívességéből tanulmányozhattam, amelyért itt mondok köszönetet. 1544-ből egyetlen olasz kereskedőt nem találunk, 1545-ből öt kereskedő nevét és adatait tartotta fenn a forrás (név – lakhely – a belépés dátuma – az áru neve – a vám összege)

Ferari Ambrus – Ferrar[a?] – február 13 – 300 db. narancs, szatócsáru – 0,6 ft

Dominic – Milánó – május 29 – kordobai bőr, cipő, kesztyű, vállkendő – 1,8 ft

Gualterus, olasz – május 29, kordobai bőr – 0,8 ft

Benedek – Mantova – június 16 – 1 láda narancs – 0,35 ft

4052 Franciscus – Milánó – harisnya, tok, vállkendő, saru, kesztyű, cipő – 3 ft. – Mindhárom évből csak a Magyarország nyugati harmincad-helyeire vonatkozó adatok maradtak fenn.

vitelben mutatkozott fellendülés, de az itáliai kereskedők bécsi jelenlétüket erősítették, a magyarországi kapcsolatokat is Bécsből mozgatták.¹² Szapolyai politikai mozgástere egyre szűkült, mindinkább török függésbe került (Budán immár török helyőrség állomásozott!). Amikor pedig megkísérelte, hogy kitörjön az elszigeteltségéből, azt a másik oldalon, a Habsburgok segítségével próbálta megtenni. Már Gritti halála után megkezdődtek a tárgyalások Ferdinánd királlyal, amelyek 1538-ban a váradi békéhez vezettek.¹³ Ehhez a velencei diplomaták is jó képet vágtak, hiszen köztársaságuk mind jobban a Habsburgok oldalára került. Fenntartotta ugyanis a bolognai szerződést, és visszautasította a szultán ajánlatát, hogy belépjen a francia királlyal kötött szövetségébe, amely V. Károly ellen irányult. Ezzel felborult a törökkel fenntartott békeállapot, Szulejmán hajói megjelentek az Adrián, pusztítva Velence birtokait is. Bár a pápa és V. Károly kezdetben nyújtott némi segítséget, később a háború terheit a köztársaságnak magának kellett viselnie. 1540-ben súlyos hadiadó és területi veszteségek árán sikerült csak megkötni a békét. Velence meggyengült a háborúban, Szapolyai ugyanebben az évben bekövetkezett halála után országrészét a fővárossal, Budával együtt Szulejmán szultán birodalmához csatolta. Szapolyai álma, a független magyar királyság csupán a fiának hűbérként átengedett erdélyi fejedelemségben élhetett tovább.

¹² A velencei–magyar gazdasági kapcsolatokról *Bessenyei József: Merci e mercatori ungheresi della, via dell’ambra’*. In: *Da Aquileia al Baltico attraverso i Paesi della nuova Europa. Atti del Convegno Udine 23–24 settembre 2004*. A cura di Litwornia, Andrzej – Gizella Németh – Adriano Papo. Udine, 2005. 15–22.

¹³ A magyar ügyekről lásd Francesco Contarini 1533–1540 közötti jelentéseit a velencei szenátushoz. In.: *Relazioni di ambasciatori veneti al senato. Tratte dalle migliori edizioni disponibili e ordinate cronologicamente*, a cura di Luigi Firpo. Volume II. Germania, 1506–1554. Torino, 1970. N. 35, 44